

Türk Şiirinde Kuş İmajının Zamana Bağlı Unsurlar Bağlamında Kullanılışı ve Azîz Mahmud Hüdâyî

PROF. DR. CEMÂL KURNAZ

Gazi Üniversitesi, Eğitim Fakültesi

Zaman kavramı, tasavvuf ve felsefenin ana konularından birisidir. Mutasavvıf şairlerin “dem bu demdir” söyleyişi yaygındır. Söz gelimi Hayâlî Bey (ö.1557), ibn-i vakt olanların yarın endişesinden kurtulduklarını belirtir.¹ Niyâzî-i Mısırî (ö.1694) de, hakikat güneşinin “ân-ı dâim” olduğunu söyler.² Bergson’un etkisiyle zaman konusuyla yakından ilgilenen Ahmet Hamdi Tanpınar (1901-1962), şu şiirinde mutasavvıfların zaman görüşüne yaklaşır:

Ne içindeyim zamanın
Ne de büsbütün dışında
Geniş yekpâre bir ânın
Parçalanmaz akışında³

Başka mutasavvıflarda olduğu gibi, Azîz Mahmud Hüdâyî (1543-1628)’nin şiirlerinde de, “zaman” kavramı özel bir yere sahiptir. O, hızla akıp giden zamanı “kuş” imajıyla anlatır. Onun, Tanpınar’a “hiçbir hikmetin teselli edemeyeceği bir hüznün” veren şu mısraları,⁴ bu konuda ilk hatıra gelenlerdir:

Günler gelip geçmektedir
Kuşlar gibi uçmaktadır
Ehl-i fesâdın yeri nâr
Ehl-i salâh uçmaktadır⁵

Levni'den bir minyatür

Bu mısralarda sanki bir sevinç hali var. Şiiriyete hiç de uygun düşmeyen kılçıklı ç sesi bile, l ve r seslerinin, insanın içine ferahlık dolduran aliterasyonu içinde kayboluyor.

Eski Türkçe’de cennet anlamına gelen “uçmak” kelimesi, ruhun ölümden sonra kafesinden kurtulan bir kuş gibi bedenden çıkarak gökler katında olduğu var sayılan cennete gideceği tasavvurunu doğurmuştur.⁶ Âşık Veysel (1894-1973)’in “Can kafesten durmaz uçar” ve “Can kafesten kurtulacak”⁷ mısralarında da yer alan bu kuş imajı,⁸ Yunus Emre (1240/41-1320/21) çağından beri bilinmektedir:

Benüm cânum bir kuş durur gevdem anun kafesidür
Dostdan haber geliceğiz bir gün uçar kuşum benüm⁹

İşbu söze Hak tanukdur bu cân gevdeye konukdur
Bir gün ola çıka gide kafesden kuş uçmış gibi¹⁰

Onun takipçilerinden olan Âşık Yûnus (1438-39) da aynı imajı tekrarlar:

Şükr ü minnet ol Allah’a gönlümüzi şâd eyledi
Kafesdeki kuşça cânum kaygudan âzâd eyledi¹¹

Hüdâyî de, “*Gel Hakk’a pervâz edelim*”¹² derken benzer bir söyleyiş içindedir. Bu münasebetle, “uçmak” kelimesi, beraberinde daima bir “kuş” imajını çağırır. Bu imaj, ağırlıklarından kurtulmayı, hafifliği, ferahlığı, sevinci, özgürlüğü, hızı ve hareketliliği anlatır. Hüdâyî, hızla geçip giden zamanı kuşa benzetir. O, bu buluşunu bir başka şiirinde tekrarlar:

Ömür benzer uçar kuş sâyesine
Uçar kuş gölgesi bir ân eğlenmez¹³

Yunus Emre ve Âşık Yûnus da ömrü kuşa benzetmişlerdir:

İy benüm ömrüm kuşu kanda varasın bir gün
Ecel avlayup yudar ele giresin bir gün¹⁴

Uçmadan ömrün kuşu
Tevbeye gel tevbeye¹⁵

Aklar komışlar başına
Yaşı karışmaz yaşına

Sordum şol ömrüm kuşına
Hûriler indi sohbete¹⁶

Modern şiirimizin öncülerinden olan Ahmet Haşim (1885-1933)’de kuşların özel bir yeri vardır. Onun, “Bir Günün Sonunda Arzu” şiirinde kuşlar, her akşam ömrün tekrarını yeniden ilan ederler. Sabah-akşam hareket halindeki kuşlar, şaire zamanın geçmekte oluşunu hatırlatır:

Altın kulelerden yine kuşlar
Tekrarını ömrün eder ilan

Kuşlar mıdır onlar ki her akşam
Âlemlerimizden sefer eyler¹⁷

Hüdâyî'nin şiirlerinde Tanpınar'ın dikkatini çeken bu imaj,¹⁸ onun şiirlerine belki de bu yolla girmiş olabilir. O, aşağıdaki şiirinde, oluş halindeki dinamik zamanı, avuçlarında çırpınan bir yavru kuş şeklinde düşünür:

Ben zamanı gördüm,
Devrilmiş sütunları arasından
Çok eski bir sarayın
Alnında mor salkımlar vardı
Ve ilâhlar kadar güzeldi.
Uçmak için kanatlanmayı bekleyen
Yavru kuş gibi doğduğu kayada
Ben zamanı gördüm
Çırpınırken avuçlarımda.¹⁹

Onun, “Bursa’da Zaman” isimli meşhur şiirinde de zaman kavramı kuş imajıyla birleşir:

Işıktan ve kanat şakırtısından
Billûr bir âvize Bursa’da zaman.²⁰

Zaman, birçok şiirde ele avuca sığmayan soyut, seyyal bir kavram oluşu, hızla akışı yönünden suya, rüzgâra ve kuşa benzetilir. Necip Fazıl Kısakürek (1905-1983), zamanı sorguladığı şiirinde, onu su ve kuş imajlarıyla ilişkilendirir:

Nedir zaman nedir
Bir su mu, bir kuş mu?²¹

Hüdâyî'nin söz konusu şiirinde yer alan kafiye kelimeleri (“uçmak” ve “geçmek”), benzer imajların yer aldığı şiirlerde daima birlikte hatırlanır.²² Onun şu mısralarında da olduğu gibi:

Dosttan yana kanat bulup uçalım
Ağ u karaya bakmayıp geçelim²³

Sabahattin Ali (1907-1948)'nin 1931'de yazdığı “Hapishane Şarkısı-3” başlıklı şiirinde, hapishanede geçmeyen günler, özgürlüğü çağrıştıran kuşlardan uzak oluşun kötümserliği ile anlatır. Hüdâyî'nin şiirindeki sevinç ve ferahlık hissi veren ritmik söyleyişin aksine, burada insanın içine kasvet dolduran bir duygu hali vardır. Birincisinde dünya hapishanesinden kurtuluşun yaklaşmasından doğan sevinç, ikincisinde hapishane hayatının doğurduğu ümitsizlik söz konusudur:

Burda çiçekler açmıyor,
Kuşlar süzülüp uçmuyor,
Yıldızlar ışık saçmıyor,
Geçmiyor günler, geçmiyor.²⁴

Nihal Atsız (1905-1975)'in, Sabahattin Ali ile benzeşen 31 Mayıs 1944 tarihli şu şiiri de benzer kafiyelere yaslanır. Burada da aynı ümitsiz ve karamsar ruh hali söz konusudur:

Burada güneş açmıyor,
Ümit kuşu uçmuyor;
Yol yok, kervan göçmüyor,
Dakikalar geçmiyor.²⁵

Buraya kadar verdiğimiz örneklerden anlaşıldığı üzere, Azîz Mahmud Hüdâyî'nin ses, ritim ve anlam yönünden Türkçe'nin bir zaferi olarak ortaya koyduğu yalın mısraları, çağdaş şiirimizde de yankısını bulmuş; şairler onun imajını, yine onun kafiye kelimelerine yaslanarak yenilemeyi sürdürmüşlerdir.

KAYNAKÇA

- Atsiz (1977): *Yolların Sonu*, 5. bsk. İstanbul: Ötüken Yayınları.
Erdoğan, Kenan (1998): *Niyâzî-i Mısri Divanı*, Ankara: Akçağ Yayınevi.
Kâşgarlı Mahmud (1992): *Divânü Lûgati't-Türk Tercümesi*, Çev. Besim Atalay, C.I-IV, Ankara: TDK. Yayını.
Kaya, Doğan (2004): *Âşık Veysel*, Sivas: Sivas Valiliği.
Kısakürek, Necip Fazıl (1981): *Çile*, 8. bsk., İstanbul: Büyük Doğu Yayınları.
Sabahattin Ali (1988): *Dağlar ve Rüzgâr, Kurbağanın Serenadı, Öteki Şiirler*, İstanbul: Cem Yayınevi.
Serdengeçti, Osman Yüksel (1995): *Akdeniz Hilalindir*, İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayını.
Şerif Hulusi (1967): *Ahmet Haşim, Hayatı, Sanatı ve Seçilmiş Şiirleri*, 2.bsk. Ankara: Bilgi Yayınevi.
Tanpınar, Ahmet Hamdi (1989): *Bütün Şiirleri*, 3.bsk., İstanbul: Dergâh Yayınları.
Tanpınar, Ahmet Hamdi (1969): *Beş Şehir*, İstanbul: MEB. Yayınları.
Tarlan, Ali Nihad (1945): *Hayâlî Bey Divanı*, İstanbul: İÜ. Ed. Fak. Yayını.
Tatcı, Mustafa (2005): *Yûnus Emre Külliyyâtı-II. Yûnus Emre Divanı, Tenkitli Metin*, İstanbul: MEB. Yayını.
Tatcı, Mustafa (2005a): *Yûnus Emre Külliyyâtı-IV. Âşık Yûnus*, İstanbul: MEB. Yayını.
Tezeren, Ziver (1985): *Azîz Mahmud Hüdâyî Divanı-II*, İstanbul.

DİPNOTLAR

- ¹ Tarlan 1945: 126.
² Erdoğan 1998: 152.
³ Tanpınar 1989: 19.
⁴ Tanpınar, çok beğendiği bu şiirin ilk iki mısramı şu şekilde hatırlamaktadır. Bu haliyle, l ve r seslerinin oluşturduğu ritmik yapı daha belirgindir:
Günler gelip geçmekte
Kuşlar gibi uçmaktalar (1969: 185).
⁵ Tezeren 1985: 177. Hüdâyî, başka bir şiirinde de, hızla geçmesi yönünden ömrü esen yele ve akarsuya benzetir:
Ömür eser yeldir yâhûd akar su
Sakın yele suya dayanmağı ko
Fırsat elde iken sa'y eyle yâhû
Bu günler geçer bu devrân eğlenmez (Tezeren 1985: 68).
⁶ Soğdca "uşmah" kelimesinden dönüştüğü sanılan ve Divânü Lûgati't-türk'te de "uçmak" olarak geçen kelimenin (Kâşgarlı Mahmud 1992: I/118-119, III/374), bu şeklini ne zaman aldığını bilmiyoruz. Bu şekliyle Yunus Emre'nin şiirlerinde de sıklıkla kullanılmıştır:

Âşık mı diyem ben ana Tanrı'nun uçmağın seve
Uçmak dahı tuzağımış mü'min cânların tutmağa

Tutulmadı Yunus cânı geçdi tamudan uçmakdan
Yola düşüp dosta gider gine aslın ulaşmağa

Uçmak uçmak didüğün kullarun yiltedüğün
Uçmağın ser-mâyesi bir gönül itmek gerek

Bana uçmak neme gerek hergiz gönlüm ana bakmaz
İş bu benüm zârılığum değül ahi bir bâğiçün

Uçmak uçmağın didüğün mü'minleri yeltediği
Bir evile bir kaç hürî hevesüm yok kuçmağiçün

⁷ Âşık Veysel 2004: 229.

⁸ Osman Yüksel Serdengeçti (1917-1983)'nin şu mısralarında da benzer bir tasavvur görülür:

Göreceğın bir boş kafes,
Ceset kalmış, çıkmış nefes,
Nerde o can, nerde o ses?
Gelsen de bir, gelmesen de.
Serdengeçti artık bitti,
Bu ayrılık cana yetti,
O bir kuştı uçtu gitti,
Gelsen de bir gelmesen de (Serdengeçti 1995: 125).

⁹ Tatcı 2005: 204.

¹⁰ Tatcı 2005: 388. "Can kuşu"yla ilgili diğer örnekler için bk. Tatcı 2005: 314, 365.

¹¹ Tatcı 2005a: 203. "Can kuşu"yla ilgili diğer örnekler için bk. Tatcı 2005a: 56, 92, 112.

¹² Tezeren 1985: 99.

¹³ Tezeren 1985: 68.

¹⁴ Tatcı 2005: 276. .

¹⁵ Tatcı 2005a: 142.

¹⁶ Tatcı 2005a: 160

¹⁷ Şerif Hulusi 1967: 101.

¹⁸ bk. 2. dipnot.

¹⁹ Tanpınar 1989: 73.

²⁰ Tanpınar 1989: 51.

²¹ Kısakürek 1981: 207.

²² Sözgelimi, Osman Yüksel Serdengeçti'nin "Hapishanelerde Hülya ve Hayat" başlıklı şiirinde, bu kafiye kelimelerine yaslanan bir söyleyiş dikkati çeker:

Gönül serseri, avare,
Zindana düştü ne çare,
Hür göklere dağılmış
Mor bulutlar pare pare,
Geçip gider, geçip gider...
Aklım bir şeye takılır,
Kaleler, kuleler yıkılır
Garip gönlüm kuşlar gibi
Uçup gider, uçup gider... (Serdengeçti 1995: 81).

²³ Tezeren 1985: 96.

²⁴ Sabahattin Ali 1988: 35.

²⁵ Atsız 1977: 30.